

UO‘K: 572-055.2(=512.133)(575.123)

**ZAMONAVIY O‘ZBEKLAR SHAXSIYATIDA GENDER STEREOTIPLARINING
NAMOYON BO‘LISH DARAJASI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)****СТЕПЕНЬ СОСТОЯНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В ЛИЧНОСТИ
СОВРЕМЕННЫХ УЗБЕКОВ (НА ПРИМЕРЕ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ)****THE DEGREE OF EXISTENCE OF GENDER STEREOTYPES IN THE PERSONALITY
OF MODERN UZBEKS (NAMANGAN PROVINCE AS AN EXAMPLE)****Abdullayeva Mushtariy Moxmud qizi**

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti, Tarix fakulteti “Antropologiya va etnologiya” kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ma'lumki, gender stereotiplarining namoyon bo'lishiga global jamiyatlarda bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi va turli madaniyatlarda turlicha namoyon bo'ladi. Shuning uchun shaxs xususiyatlaridagi gender stereotiplarining namoyon bo'lishini turli madaniyatlar kesimida o'rganish dorzarbdir. Ushbu maqolada zamonaviy o'zbeklar shaxsiyatida gender stereotiplarining namoyon bo'lish darajasini aniqlash uchun o'tkazilgan maxsus tadqiqot tahlilini beramiz. Tadqiqot uchun asos sifatida S.Bemning "Jins rolining inventORIZatsiyasi (Sex Role Inventory (BSRI))" nomli so'rovnoma olindi. Unga ko'ra, S.Bem tomonidan keltirilgan androginiya tushunchasi o'rganiladi va zamonaviy o'zbeklar shaxsiyatida gender stereotiplarining namoyon bo'lish darajasi aniqlanib, tahlil qilinadi.

Аннотация

Известно, что на проявление гендерных стереотипов влияют социально-экономические изменения в глобальных обществах и по-разному проявляются в разных культурах. Поэтому важно изучать проявление гендерных стереотипов в чертах личности в разных культурах. В данной статье мы анализируем специальное исследование, проведенное с целью определения уровня проявления гендерных стереотипов в личности современных узбекистанцев. В основу исследования лег опросник С. Бема "Поло ролевой опросник (BSRI)". По результатам исследования изучается концепция андрогинной, представленная С. Бемом, и определяется и анализируется степень проявления гендерных стереотипов в личности современных узбеков.

Abstract

It is known that the manifestation of gender stereotypes is influenced by socio-economic changes in global societies and is manifested differently in different cultures. Therefore, it is important to study the manifestation of gender stereotypes in personality traits in different cultures. In this article, we analyze a special study conducted to determine the level of manifestation of gender stereotypes in the personality of modern Uzbeks. S. Bem's questionnaire called "Sex Role Inventory (BSRI)" was used as a basis for the research. According to research, the concept of androgyny presented by S. Bem is studied and the degree of manifestation of gender stereotypes in the personality of modern Uzbeks is determined and analyzed.

Kalit so'zlar: Shaxs, gender, gender stereotip, androginiya, o'zbeklar.**Ключевые слова:** Личность, гендер, гендерный стереотип, андрогиния, узбеки.**Key words:** Personality, gender, gender stereotype, androgyne, Uzbeks.**KIRISH**

Stereotiplar guruh yoki ijtimoiy toifaga oid statik va o'ta soddalashtirilgan g'oyalar bo'lib, kundalik hayotda ular bizning taxminlarimiz va xatti-harakatlarimizga kuchli ta'sir qiladi [5]. Gender stereotiplari esa erkak va ayollarning xulq-atvori to'g'risida taxminlarni shakllantiradi [3, 84]. Ya'ni gender stereotiplari – bu ayol va erkak ijtimoiy xususiyatlarining turli madaniyatlarda turlicha tavsiflangan tushunchalardir. Bugungi kunda ayol va erkak shaxsiyati bilan bog'liq stereotipik qarashlar madaniyatlar kesimida turli xildir.

Ma'lumki, o'g'il va qiz bolalarda turli ko'nikmalar va psixologik xususiyatlarning tarbiyalanishi, xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi mehnat taqsimoti, jamiyatda qabul qilingan madaniy meyorlar, rollar va qarashlar gender farqlanishni shakllantirish jarayonini ifodalaydi. Shuni qayd etish lozimki, turli jamiyatlarda ushbu jarayon u yoki bu jamiyatda qabul qilingan muayyan andozalarga mos

TARIX

ravishda turlicha kechadi. Shu munosabat bilan erkaklar va xotin-qizlar muayyan gender standartlarga mos ravishda gender rollarni bajaradi, biroq ushbu rollar ularga tabiatan, ularning biologik rivojlanishiga mos ravishda berilgan emas. "Gender" tushunchasining kiritilishi shuni anglashga yordam beradiki, jamiyatdagi erkaklar va xotin-qizlar rollari ijtimoiy jihatdan tashkil topadi va belgilanadi [2, 25]. Shu o'rinda shaxs xususiyatidagi erkaklik va ayollik xislatlarining namoyon bo'lish darajasini o'rganish hamda ularni madaniyatlar kesimida tahlil qilish dolzarbdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot predmetidan kelib chiqib, biz ham asosiy e'tiborni o'zbeklarning shaxsiyatida gender xususiyatlarining namoyon bo'lishini aniqlashga qaratib, buni Namangan viloyati ya'ni dinamik tarzda rivojlanayotgan madaniyat misolida tahlil qilamiz. Tadqiqot S.Bemning "Jins rolining inventORIZatsiyasi"³⁹ (*Sex Role Inventory (BSRI)*) nomli so'rovnomasi asosida o'tkazildi. S.Bem tomonidan keltirilgan androginiya tushunchasi o'rganiladi. Mazkur metodika psix.f.d, dots. Z.A.Rasulova bilan birgalikda mahalliy aholiga moslashtirilib, modifikatsiya qilindi va jami 90 (40 ta erkak va 50 ta ayol)ta respondentda o'tkazildi.

Qo'llanilgan metodika haqida tushuntirish beradigan bo'lsam, "Jins rolining inventORIZatsiyasi (*BSRI*)" so'rovnomasi amerikalik psixolog Sandra L.Bem tomonidan 1974-yilda ishlab chiqilgan. *BSRI* metodikasi jinsni psixologik tashxislash uchun ishlatiladi va shaxsning quyidagi turlarini aniqlashga imkon beradi: erkak, ayol va androgin⁴⁰. Anketada 60 ta shaxsga xos xarakter xususiyatlari keltiriladi. *BSRI* metodikasi xorij va rus gender tadqiqotlaridagi eng mashhur so'rov hisoblanib, u turli kontekstlarda: Yaponiya, Rossiya, AQShda tadqiq qilingan, shuningdek, afro-amerika ayollari va lotin o'smirlari o'rtasida o'tkazilgan [1]. Lekin boshqa tomondan uning qo'llanilishida olingan natijalarning ishonchligi nuqtai nazaridan ko'pincha turli sabablarga ko'ra tanqid qilinadi. Bular:

Birinchidan – metodikadan noto'g'ri foydalanish, ya'ni, tadqiqotchilar ko'pincha so'rovnomaning tarjima qilingan, ammo modifikatsiya (madaniyatga moslashtirish) qilinmagan versiyasidan foydalanish uning haqiqiylik talabini buzadi;

Ikkinchidan – olingan ma'lumotlarni sharhlashda muallif tomonidan nazarda tutilgan konseptual asosdan chetga chiqadilar, ya'ni natijalarni ayollik va erkaklikning muhim shaxsiy xususiyatlari sifatida taqdim etadilar [4].

Shunday ekan, biz tadqiqotimizda bu kamchiliklarga yo'l qo'ymagan holda, shaxsning ayollik, erkaklik yoki androginlik xususiyatlarini madaniy antropologik va etnopsixologik asosda tahlil qildik.

Tadqiqot natijalarida indeks -1 dan past bo'lsa ($-2,025 < t \leq -1$), unda erkaklik haqida, agar indeks $+1$ dan yuqori bo'lsa ($1 < t < 2,025$), ayollik haqida xulosa qilinadi, agar indeks $+2,025$ dan yuqori bo'lsa ($t \geq 2,025$), ular aniq ayollik haqida gapirishadi va agar indeks $-2,025$ dan kam bo'lsa ($t \leq -2,025$), ular aniq erkaklik haqida gapirishadi. Agar indeksning qiymati -1 dan $+1$ gacha bo'lsa ($-1 \leq t \leq 1$), unda androginiya to'g'risida xulosa qilinadi. (1-jadval).

1-jadval**S.Bem so'rovining o'lchovlari**

No	Hislatlar	O'lchovlari	
1	Qat'iy ayollik	$t \geq 2,025$	
2	Ayollik	$1 < t < 2,025$	
3	Androginiy	$-1 \leq t \leq 1$	Ayollik ustun androgin $1 \leq t \leq 0$
			Erkaklik ustun androgin $-1 \leq t \leq 0$
4	Qat'iy erkaklik	$t \leq -2,025$	
5	Erkaklik	$-2,025 < t \leq -1$	

Bu metodika asli shaxs hislatlaridagi androgin darajasini aniqlashga yo'naltirilgan. Metodika nafaqat androginlik darajasini, balki turli jamiyatlar, madaniyatlardagi insonlarning ayollik va erkaklik

³⁹Inventorisi – bir joydagi barcha narsalarning batafsil ro'yhati hisoblanib, bu yerda gender rollarining umumiy yig'ilgan miqdori nazarda tutiladi.

⁴⁰Androginiya – aniq erkak yoki ayol bo'lmagan ko'rinish bo'lib, an'anaviy ravishda ayol va erkaklar xususiyatlarining kombinatsiyasi sifatida tavsiflanadi.

xususiyatlarining darajasini ham aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, bu bizga adroginiylik xususiyatining 2 xil ko'rinishi: ayollik hislatlari ustun androgen ($1 \leq t \leq 0$) va erkaklik hislatlari ustun androgenlik ($-1 \leq t \leq 0$) xususiyatlarini ham alohida tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotimiz predmetiga ko'ra so'rovnomani to'ldirishda respondentlardan aynan o'zlarining shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqib emas, balki, o'z madaniyatlaridan kelib chiqib to'ldirishlari: 1-madaniyatidagi ayollarga xos xususiyatlarini belgilash; 2-madaniyatidagi erkaklarga xos xususiyatlarini belgilash so'raldi. Bu bilan metodikaning aslida e'tibor qaratilgan shaxsning o'z shaxsiyatidagi fikrlarini emas, balki shaxsning o'z madaniyatiga xos fikrlarga e'tibor qaratdik. Shuningdek, erkak va ayol haqidagi stereotipik hislatlarni o'zbeklar mentalitetidagi stereotiplar bilan moslagan holda modifikatsiya qildik. Tadqiqot natijasi bizga har bir jins vakillarining nafaqat o'z guruh a'zolari – ayolning ayollar va erkakning erkaklar haqidagi ayollik va erkaklik xususiyatlarini aniqlashga, shuningdek, boshqa guruh a'zolari – ayollarning erkaklar va erkaklarning ayollar haqidagi ayollik va erkaklik xususiyatlari bilan bog'liq stereotipik qarashlarni ham aniqlash imkonini beradi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Ayol va erkaklar xususiyatlarining kombinatsiyasi (aralashmasi) sifatida tavsiflangan androginiya:

- vaziyatga qarab insonning xatti-harakatlarini o'zgartirish qobiliyatini belgilaydigan uning muhim psixologik xususiyati hisoblanadi;
- an'anaviy ravishda ayol va erkak fazilatlarini deb hisoblangan karakter-xususiyatlarining hayotda teng darajada qo'llanilishiga imkon beradi;
- stressga qarshilikni shakllantirishga va hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

Androginiya nazariyasiga ko'ra, insonning har qanday sohalaridagi faoliyatining samaradorligi paydo bo'lgan vaziyatlarga mos ravishda va jinsga qarab o'z xatti-harakatlarini cheklamagan holda ayollik hamda erkaklik fazilatlarini namoyon qilish qobiliyatiga, ya'ni har bir shaxs bir vaqtning o'zida ham ayollik, ham erkaklik xususiyatlariga ega bo'lish qobiliyatiga ega deb taxmin qilinadi [4].

Tadqiqotimizda shaxs stereotiplarining shakllanishida madaniyatning ta'sirini va uning asosini aniqlash uchun respondentlardan o'zlarining shaxsiyatidan kelib chiqib emas, balki o'z madaniyatidagi insonlarga xos ayollik va erkaklik xususiyatlarini ko'rsatishlari so'raldi. So'rov natijalariga ko'ra, namanganlik o'zbeklar uchun androgenlik xususiyatining erkaklarga ham, ayollarga ham bir xilda xosligini va ikkala jins uchun ustunligini ko'rishimiz mumkin (1-2-3 jadvallar).

1-jadval (Erkaklar)

№	<i>Erkaklarga bergan tavsifi</i>			<i>Ayollarga bergan tavsifi</i>		
	Erkaklik	Ayollik	Androgen	Erkaklik	Ayollik	Androgen
1	0,95	0,7	-0,58	0,75	0,9	0,35
2	1	0,55	-1,05	0,35	0,85	1,16
3	0,85	0,7	-0,35	0,7	0,8	0,23
4	0,9	0,75	-0,35	0,2	0,85	1,51
5	0,9	0,75	-0,35	0,85	0,85	0
6	1	0,75	-0,58	0,45	0,75	0,70
7	0,95	0,45	-1,16	0,4	0,8	0,93
8	0,85	0,6	-0,58	0,4	0,95	1,28
9	0,7	0,7	0	0,65	0,85	0,46
10	0,65	0,75	-0,23	0,8	0,95	0,35
11	0,75	0,75	0	0,95	1	0,12
12	0,95	0,65	-0,70	0,35	0,8	1,05
13	0,85	0,55	-0,70	0,35	0,8	1,05
14	0,95	0,7	-0,58	0,85	0,95	0,23
15	1	0,8	-0,46	0,4	0,85	1,05
16	0,9	0,75	-0,35	0,5	0,85	0,81
17	0,95	0,7	-0,58	0,35	0,8	1,05

TARIX

18	0,9	0,75	-0,35	0,4	0,8	0,93
19	0,95	0,7	-0,58	0,4	0,95	1,28
20	0,9	0,75	-0,35	0,35	0,8	1,05
Jami:	0,85 n=20	0,69 n=20	-0,48 n=20	0,52 n=20	0,86 n=20	0,78 n=20

2-jadval
(Ayollar)

№	Erkaklarga bergan tavsifi			Ayollarga bergan tavsifi		
	Erkaklik	Ayollik	Erkaklik	Ayollik	Erkaklik	Ayollik
1	0,8	0,45	-0,81	0,65	0,85	0,46
2	0,6	0,35	-0,58	0,8	0,75	-0,12
3	0,95	0,75	-0,46	1	1	0
4	1	1	0	0,75	0,5	-0,6
5	0,9	0,85	-0,11	0,8	0,95	0,35
6	0,45	0,25	-0,46	0,75	0,85	0,23
7	0,25	0,45	0,46	0,8	0,8	0
8	0,6	0,9	-0,70	0,3	0,95	1,5
9	0,85	0,7	-0,35	0,7	0,8	0,23
10	0,75	0,3	-1,05	0,3	0,5	0,46
11	0,55	0,8	0,58	0,4	0,8	0,93
12	0,8	0,55	-0,35	0,7	0,75	0,12
13	0,6	0,7	-0,23	0,45	0,9	1,05
14	0,2	0,4	0,46	0,75	0,85	0,23
15	0,85	0,75	-0,23	0,85	0,85	0
16	0,4	0,25	-0,35	0,7	0,8	0,3
17	0,75	0,55	-0,46	0,45	0,8	0,81
18	0,75	0,75	0	0,3	0,85	1,28
19	0,9	0,55	-0,81	0,9	0,9	0
20	0,75	0,55	-0,46	0,6	0,8	0,5
21	0,75	0,7	-0,12	0,7	0,9	0,46
22	0,4	0,9	-1,16	0,35	0,7	0,8
23	0,55	0,75	0,46	0,6	0,9	0,7
24	0,8	0,8	0	0,75	0,85	0,3
25	0,55	0,45	-0,23	0,3	0,85	1,28
Jami:	0,67 n=25	0,62 n=25	-0,32 n=25	0,63 n=25	0,82 n=25	0,45 n=25

3-jadval
(Umumiy)

Shaxs xususiyatlarining turlari	Erkaklarning fikrlari		Ayollarning fikrlari	
	Erkaklar n=20	Ayollar n=20	Erkaklar n=25	Ayollar n=25
Erkaklik shkalasi	0,85	0,52	0,67	0,63
Ayollik shkalasi	0,69	0,86	0,62	0,82
Androginiylik shkalasi	-0,48	0,78	-0,32	0,45

Xususan, erkaklarda o'z madaniyatiga xos erkaklik xususiyatlari o'rtacha $M=-0,45$ koefitsentda, ayollarning qarashida ham erkaklarning o'z madaniyatiga xos erkaklik xususiyatlari $M=-$

0,32 koefitsentda namoyon bo'ldi. Ularning farqi $r=-0,16$ ga teng. Bundan ko'rinadiki, ayollar bilan erkaklarning o'lchovlari o'xshash, bir-biriga juda yaqin. Bu esa erkaklarda ko'proq androgenlik xususiyatining ustunligini ko'rsatdi. Buni ikkala jins vakillari ham birdek tasdiqlashgani bilan asoslashimiz mumkin. Shu o'rinda aynan androgenlikning erkaklik hislatlari ustun bo'lgan ($-1 \leq t \leq 0$) turining ahamiyatli ekanligini ta'kidlash mumkin.

Namanganliklar hayotida garchi tashqaridan ayollarning ayollik xislatlari ustundek ko'rinsada, ularning ijtimoiy hayotida, turmush tarzida va madaniyatida buning boshqa ko'rinishini tadqiqotimiz asosida aniqladik, ya'ni, o'zbek ayollarida ham androgen xususiyati ustun hisoblanadi. Buni ayollarning ($F=0,45$) o'zi ham, erkaklar ($F=0,78$) ham $r=0,33$ farq bilan tasdiqlashdi. Bunda ayollar o'zlarining nazdida ancha muqobil androgeniy hisoblansa, erkaklar nazdidan esa ayollik xususiyati ustun androgeniy ($1 \leq t \leq 0$) hisoblanadi.

Ma'lumki, shaxslararo munosabatlarda androgenlik – an'anaviy ravishda ayol va erkak fazilatlarini deb hisoblangan xarakter xususiyatlarining hayotda teng darajada qo'llanilishi, ular bilan bog'liq muammolarning kam bo'lishi, muammolarning oson yechimi bilan xarakterlanadi. O'zbeklar hayotida gender xislatlarining o'ziga xosligida androgenlikning ustunligi bilan xususiyatlanishini umumiy hisobda 89% ga tengligi bilan ham asoslash mumkin (4-jadval).

4-jadval

	"Jins rolining inventORIZatsiyasi" so'rov natijasi (foiz hisobida)					
	Erkaklik		Ayollik		Androgeniya	
Ayollar (n=25)	-	-	3	12%	22	88%
Erkaklar (n=20)	2	10%	-	-	18	90%
Jami:	2	4%	3	7%	40	89%

Demak yuqoridagi tahlillardan xulosa qiladigan bo'lsak, androgeniya – bu ayollik hamda erkaklik fazilatlarini teng namoyon qilish qobiliyatiga, ya'ni har bir shaxs bir vaqtning o'zida ham ayollik, ham erkaklik xususiyatlariga ega bo'lish.

Kuzatuv asosida olgan materiallarimiz shuni ko'rsatadiki, namanganlik o'zbek oilalarida er-xotin, ona-o'g'il, ota-o'g'il, qaynona-kelin munosabatlarida etnoregional o'ziga xosliklar mavjud. Oilada o'g'il farzand tug'ilishi qiz farzand tug'ilishiga nisbatan ko'proq xursandchilikka sabab bo'lishi va qiz farzanddan ko'ra o'g'il farzandlarga bir muncha yengillik hamda erkinlik berilishi O'zbekistonning deyarli barcha hududida kuzatilsa-da, namanganliklar bunga jiddiyroq va ko'proq e'tibor qaratishlari bilan farqlanadi. Masalan, Xorazm viloyatida bu jarayonga yengilroq qarashadi. Buni qisman nikoh to'yi bilan bog'liq marosim xarajatlarining asosiy og'irligi o'g'il bola gardaniga tushishi bilan izohlash mumkin. Bu esa qiz bolaning tug'ilishi bilan bog'liq norozilikni bir muncha susaytiradi [6]. Aynan o'g'il bolalarning imkoniyati qizlarga nisbatan ko'pligini namanganliklar uchun nikoh yoshi qizlarda 17-19 bo'lganligi, 20 yoshdan oshgan qiz "o'tirib qolgan" qiz sifatida qaralishi, qizlarning faqat oila xo'jaligi yurutuvchisi, nasl davomiyligini ta'minlovchisi sifatida ko'rilishi, ularning o'qishi, ta'lim olishi ikkinchi darajali ekanligi bilan ham asoslash mumkin [7].

Shuningdek, o'zbek oilalarida *sabrliklik*, *chidamlilik*, *kuchlilik*, *toqatlilik*, *itoatlilik* kabi xislatlar qiz farzandlarga ko'proq singdiriladi. Chunki turmushga chiqqanida qiz o'z ota uyidan yangi uyga ketadi va shu uyda turmush zaxmatlariga bardoshli, chidamli bo'lishi uqtiriladi. Bu xislatlarning yarmi erkakka xos bo'lsa, yarmi ayolga xosdir, shuning uchun ham ayollar xususiyatlarida androgen ko'rinish ustun bo'lib chiqdi [7].

O'zbek erkaklaridagi androgenlikning ustunligini esa farzand tarbiyasida erkak kishining ishtiroki kamligi bilan ham bog'lash mumkin. Bu bir nechta omillar bilan bog'liq. Avvalo, bu o'rinda migratsiyaning o'rnini alohida ta'kidlash kerak. Ma'lumki, O'zbekistonda xususan, Namangan viloyatida aksariyat erkaklar mavsumiy ishlarda ko'proq band bo'lib, ular uyidan uzoqda ishlaydi. Farzand otani kam ko'rib, asosan ona bilan ko'proq vaqt o'tkazadi. Shu bilan birga, uydan uzoqda ishlamagan erkaklarning aksariyati farzand tarbiyasida deyarli ota sifatida ishtirok etmaydi. Shuningdek, ayollar ham otaning borligi, uning shaxsiy xususiyatlari haqida farzandlariga tushuntirish bermaydi [8]. Shuning uchun ham aksariyat namanganlik erkaklarda ayrim erkaklik xislatlarining namoyon bo'lish darajasi past yoki namoyon bo'lmaydi. Buni erkaklar nazdida *atletik tana tuzilish* (*sportsmenlarga xos*), *qaror qabul qilish tezligi*, *so'zini o'tkazish* (*ko'picha onalarga nisbatan*),

TARIX

yetakchilikka moyillik, raqobat ruhi va izzatlablik xususiyalarining yo'qligi, ayollar nazdida esa aynan shu xususiyatlar bilan birga *o'ziga bo'lgan ishonch, mustaqillik, kuchli shaxs, analitik tahlil qilish qobiliyati, individualizm (o'ziga xoslik), o'z pozitsiyasiga ega bo'lish* xislatlarining yo'qligi bilan tasdiqlashlari ularning androginiylikka og'ishini kuchaytirishini asoslaydi [8].

XULOSA

Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo'lsak, o'zbeklar hayotida gender xislatlarning namoyon bo'lishi asli ko'ringanidek (ayollarda ayollik erkaklarda erkaklikning ustunligi) emas, balki androginlikning ustunligi aniqlandi. Buni oiladagi farzand tarbiyasida erkak kishining ishtiroki kamligi, shuningdek, qizlarni tarbiyasida ayollik bilan birga erkaklik xislatlarining ham shakllantirilishi bilan asoslandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Берн, Ш.М. (2002) Гендерная психология. СПб.: Прайм-Еврознак. 320 с.
2. Алимжонова, Д. (2007) Гендер ва ривожланиш / гендер муносабатлар назарияси ва амалиётига кириш (илмий мақолалар тўплами). т.. б. 421
3. Санюкевич, Д. В. (2013) Гендерные стереотипы в английских пословицах и поговорках // Научные стремления 4 (8)'13, 82-86.
4. Лопухова, О.Г. (2013) Опросник «маскулинность, феминность и гендерный тип личности» (российский аналог «bem sex role inventory») // Вопросы психологии. № 1., 1-8.
5. Pedro, B., Katherine, C., Nicola, G., Andrei, Sh., (2016) Stereotypes // The Quarterly Journal of Economics. July 19, 1753-1794.
6. Dala ekspeditsiya natijalari. Xorazm viloyati. Xiva, Qo'shko'pir, Urganch shahar va tumanlarida. 2013.
7. Dala ekspeditsiya natijalari. Namangan viloyati. 2021.
8. IPS natijalari. Namangan viloyati. 2021.